

Zygmunt Zbyrowski
Warszawa

EKRANIZACJA POWIEŚCI BORYSA PASTERNAKA *DOKTOR ŻYWAGO*

Screen Adaptations of *Doctor Zhivago* by Boris Pasternak

ABSTRACT: The novel by Boris Pasternak proved to be extremely attractive for film directors. Already in 1965 David Lean made a feature film with music by Maurice Jarre and starting celebrated actors (Julie Christie, Omar Sharif, Geraldine Chaplin). The motion picture continues to enjoy the unchanging interest and appreciation of the public. Two new screen versions appeared at the beginning of the twenty first century, in 2002 the renowned Italian director Giacomo Campiotti created a two part film, known also as miniseries, with music by Ludovico Einaudi, and in 2006 Alexander Proshkin directed an eleven-part Russian television series. Both adaptations featured recognised film stars. The roles of the protagonists of the Pasternak novel won awards and distinctions, confirmed existing fame or became an excellent point of departure for an illustrious film career.

KEYWORDS: directors, actors, distinctions, careers, music, film

Powieść Borysa Pasternaka *Doktor Żywago* długo nie była publikowana w Związku Radzieckim. Po raz pierwszy pojawiła się w Rosji w 1988 roku w miesięczniku „Nowyj mir”, trzydzieści lat po pierwszych publikacjach na Zachodzie w rosyjskim oryginale oraz w różnych przekładach, a następnie również w Rosji wychodziła w wydaniach książkowych. Utwór (jego fabuła, przesłanie ideowe, postacie bohaterów) okazały się atrakcyjnym materiałem dla reżyserów filmowych i dość szybko doczekał się ekranizacji. Warto przytoczyć opinię syna pisarza Eugeniusza w wywiadzie udzielonym przez niego Agencji Nowosti w dniu 10 lutego 2010 roku. Niekoniecznie się z nią zgadzając. W swojej wypowiedzi zane-gował on jakąkolwiek wartość wszystkich adaptacji filmowych powieści. Do tej oceny należy raczej podejść z dystansem, zwłaszcza, że w żaden sposób nie została uzasadniona. Najwidoczniej kierował się jakimiś subiektywnymi przesłankami.

Bogatym, niezawodnym i interesującym źródłem wiedzy o wyprodukowanych filmach jest Internet. Również o życiu i twórczości Pasternaka¹. Można szukać informacji na licznych portalach, w różnych wersjach językowych. Najwięcej materiału znajdziemy w polskich i rosyjskich. W wersji angielskiej obok nielicznych wpisów oryginalnych, większość powtarza podstawową wiedzę. Może wynika to z faktu, że pośrednikiem jest firma Google.pl. Polskie portale internetowe oferują najważniejsze wiadomości. Dotyczy to wszystkich ekranizacji. W dużych ilościach pojawiają się i powtarzają takie informacje, jak: zwiastuny filmów (krótkie, kilkunutowe scenki z filmów, często z podkładem muzycznym), wypowiedzi widzów, rodzaj prywatnych, subiektywnych recenzji, przeważnie pochlebnych (oceny najczęściej mieszczą się między 7,2 a 7,7 w skali dziesięciopunktowej), plakaty, zdjęcia aktorów.

Najobszerniejszą wiedzę znajdujemy na portalach Filmweb.pl i Wikipedia wolna encyklopedia. Za podstawowe źródło można przyjąć Filmweb, powstały w 1998 roku, a zmodyfikowany 28 czerwca 2014 r., a więc zawierający także najnowsze wiadomości. Oferuje on informacje w różnych językach, również w rosyjskim. Jest to największy polski serwis internetowy poświęcony filmom i ludziom kina, zawiera informacje o ponad 500 tys. filmów, 38 tys. seriali i 1.636 tys. ludzi filmu.

Na ogół podstawowa wiedza powtarza się na wszystkich portalach. Wystarczy wybrać jedną pozycję zawierającą najwięcej najwartościowszych i najciekawszych przekazów. Ewentualnie można, a czasem warto, je uzupełniać z innych źródeł. Tak np. na różnych portalach pojawiały się związane informacje o śmierci ważnych twórców lub wykonawców, np. Carlo Pontiego, Maurice Jarre'a, Roda Steigera (rola Komarowskiego), Andreja Panina (rola Jewgrafa Żywago). W lipcu 2015 roku zmarł w wieku 80 lat Omar Sharif najbardziej znany wykonawca tytułowej roli.

Internet jako źródło niewyczerpanej wiedzy o filmie i jako zjawisku kultury ma niewątpliwą wartość, ale nie jest pozbawiony poważnych mankamentów. Obfitość materiałów stwarza konieczność, a jednocześnie trudność wyboru. Powtarzające się, często mało ważne wiadomości tworzą chaos informacyjny, rodzaj śmietnika. Nie ma możliwości dotarcia do wszystkiego, co może mieć wartość poznawczą. W razie potrzeby można wchodzić coraz głębiej, praktycznie bez końca. Czasem tylko trzeba się dodatkowo zalogować lub skorzystać z wtyczki. Innym negatywnym, a nawet irytującym zjawiskiem, towarzyszącym informacjom internetowym są natrętne reklamy nie mające nic wspólnego z interesującym nas tematem filmowym.

Najbardziej znany i wciąż popularny jest film wybitnego brytyjskiego reżysera Dawida Leana (1908–1991) z 1965 roku. Natomiast pierwsza wersja filmowa pojawiła się już w 1959 roku. To brazylijski film telewizyjny *Doktor Iwago*. Niestety,

¹ Z. Zbyrowski, *Borys Pasternak w Internecie*, [w:] *Język, literatura i kultura Rosji w XXI wieku. Teoria i praktyka*, Kielce 2011, s. 361–368.

poza informacją w Internecie o istnieniu tej pierwszej ekranizacji, niczego więcej nie możemy się o niej dowiedzieć. Nie wiemy, kto reżyserował, jaka była obsada aktorska, gdzie i kiedy był wyświetlany, ile czasu trwał seans. Mimo to, sam fakt tak szybkiej ekranizacji jest interesujący i znaczący.

A zatem punktem wyjścia i odniesienia dla wszystkich multimedialnych środków przekazu i odbioru powieści Pasternaka, a zwłaszcza ekranizacji, pozostaje film Leana. O nim też jest najwięcej materiałów. Zasługuje więc na szczególną uwagę. Wszystkie niezbędne wiadomości są szeroko dostępne. Film jest ciągle wyświetlany, obecnie już rzadziej w kinie, natomiast bardzo często w telewizji. O tym również dowiadujemy się z Internetu.

Najpełniejszą, wyczerpującą wiedzę o filmie Leana znajdujemy na portalu Filmweb. Na ekranie komputera na głównej stronie filmu pojawia się zapis zawierający wszystkie niezbędne podstawowe informacje. Zdjęcia kręcono od 28 grudnia 1964 r. do 7 października 1965 r. Ogólna ocena filmu – dobry (7,3 w skali dziesięciopunktowej). Po zalogowaniu się można obejrzeć zwiastun filmu. Na stronie zamieszczono 49 plakatów w różnych językach, najczęściej powtarza się angielski. Na plakatach pojawiają się też twarze wykonawców, przede wszystkim dwojga głównych bohaterów – Omara Sharifa (*Żywago*) i Julie Christie (*Lary*). Poza plakatami znajdujemy 35 zdjęć bohaterów w różnych scenach z filmu.

Inne podstawowe informacje: reżyser – Dawid Lean, producent – Carlo Ponti, autor scenariusza – Robert Bolt, twórca muzyki – Maurice Jarre, zdjęcia – Nicolas Roeg, Freddie Young, dystrybutor – Metro Goldwyn Mayer, data pierwszej emisji – 22 grudnia 1965 r., czas trwania – 197 minut (pierwotna wersja była zbyt długa – 220 minut), kraj – USA, Włochy, język – angielski, budżet – 11 mln USD (ale jest też informacja, że było to 14 mln), przychód – 111,727,900 USD. Oczywiście zyski, jakie przynosi film, ciągle rosną.

Dalej zamieszczono zwięzłe streszczenie fabuły, zdjęcia głównych bohaterów oraz obsadę aktorską: Jurij Żywago – Omar Sharif, Lara – Julie Christie, Tonia – Geraldine Chaplin, Komarowski – Rod Steiger, Jewgraf Żywago – Alec Guinness, Paweł Antipow/Strielnikow – Tom Courtney, Aleksandr Gromieko – Ralph Richardson, Kostojed – Klaus Kinsky i inni. Łatwo zauważyć, że w obsadzie znalazły się wybitne nazwiska światowej kinematografii.

Interesujące są niektóre ciekawostki związane z produkcją filmu, szczególnie dotyczące propozycji obsady pewnych ról: Omar Sharif początkowo chciał grać rolę Pawła Antipowa-Strielnikowa, a nie Jurija Żywago i był niezmiernie zdziwiony, kiedy reżyser zaproponował mu postać głównego, tytułowego bohatera. Rolę małego, 8-letniego Jurija powierzono jego synowi Tarikowi Sharifowi.

Były targi w związku z obsadą roli Lary – producent Carlo Ponti specjalnie wykupił prawa do ekranizacji, by jego żona, Sophia Loren, mogła zagrać główną bohaterkę. Scenarzysta i reżyser nie zgodzili się, twierdzili, że jest za szczupła i za

wysoka. W rzeczywistości chyba nie nadawała się do roli dziewczęcej Lary, 16-letniej na początku fabuły. W 1965 r. Loren miała 30 lat. Julie Christie była tylko o 6 lat młodsza, miała 24 lata i 163 cm wzrostu. Producent ustąpił. Rolę tę odrzuciły z kolei znane aktorki Jane Fonda i Yvette Mimieux. Rola Lary potwierdziła klasę aktorską Julie Christie. Lean rolę Żywago proponował innym wybitnym, znanym aktorom: Peterowi O'Toole, Dirkowi Bogardowi i Maxowi von Sydow, lecz odmówili. Rolę Komarowskiego zaproponował Marlonowi Brando, lecz ten nawet nie odpowiedział. W roli żony Żywago, Toni, reżyser chciał obsadzić Audrey Hepburn, lecz ona nie skorzystała z propozycji. W rezultacie zagrała ją Geraldine Chaplin, dopiero początkująca. To była jej pierwsza duża rola. Filmu wówczas nie można było kręcić w Rosji (pozostałe, późniejsze ekranizacje tak), plenery zdejmoowano w Hiszpanii, a sceny zimowe w Finlandii i Kanadzie. W Rosji wyświetlono go po raz pierwszy dopiero w 1994 roku. Porównanie powieści i filmu zamieszczone w Internecie prowadzi do wniosku, że ekranizacja w zasadzie jest wierna głównej linii fabularnej, oddaje problematykę, nie wypacza idei utworu, ale jest w niej dużo skrótów, a niektóre postacie filmowe powstały z połączenia kilku powieściowych.

Film Leana od początku spotkał się ze sprzecznymi opiniami i ocenami krytyki. Początkowo były dość powściągliwe, a nawet surowe. Z czasem stawały się bardziej pochlebne. Przeważa nadal opinia, że film nosi cechy kultury popularnej, a więc o niższej wartości artystycznej. Ale może właśnie dlatego jest wciąż chętnie oglądany. Pod wpływem początkowych krytycznych ocen reżyser zarzekał się, że nie nakręci już żadnego filmu. Ale wkrótce okazało się, że film cieszy się ogromnym uznaniem widzów i przynosi duże zyski. Uzyskał również wiele prestiżowych nagród i wyróżnień. Obecnie *Doktor Żywago* uchodzi za jedno z najlepszych dzieł Leana. Poza recenzjami krytyków i opiniami widzów film doczekał się w 1985 roku również fachowego artykułu krytycznego².

Jego autor, Ian M. Mc Inerney, przypomina wcześniejsze zastrzeżenia krytyki, określającej nawet film mianem opery mydlanej, co na jakiś czas spowodowało obniżenie rangi Leana jako reżysera w opinii publicznej. Zarzucano mu przestarzałą formę, konserwatywną technikę, rzucające się w oczy ciężkawe efekty specjalne. Natomiast po kilkunastu latach niejednokrotnie ci sami krytycy zaczęli znajdować wiele wartościowego, interesującego w filmie o Żywago. Mimo to ciągle jeszcze zarzucają utworowi różne braki i słabości. Na przykład sądzą, że główny bohater jest zbyt bierny i jako taki nie powinien znajdować się w centrum uwagi widza. Albo, że rewolucja i procesy społeczno-polityczne są tylko tłem dla trywialnego trójkąta miłosnego.

² Ian Mc Inerney, *Lean's Doktor Zhivago: A Reappraisal*, *Literature/Film Quarterly*, 1987, 15, no 1, p. 43–48.

Autor artykułu przywołuje pochlebne opinie krytyki o nowym filmie tego twórcy *Droga do Indii* i stwierdza, że *Doktor Żywago* przedstawia dokładnie te same wartości ideowe i artystyczne. W szczególności Mc Inerney sądzi, że scenarzysta Robert Bolt i reżyser konsekwentnie przeciwstawiają postawę rewolucyjną artystycznej. Przedstawiciele ideologii rewolucyjnej nie są swobodni w swych poglądach, są uzależnieni od aktualnej polityki partii, nawet gdy widzą, że jest niesłuszna. Natomiast Żywago nie angażuje się politycznie, jest przede wszystkim poetą, jego rola sprowadza się do głoszenia prawdy, a nie do walki z rewolucją lub po jej stronie. Przy takiej koncepcji postawy bohatera nie musi on być aktywny, wystarczy, by zachowywał wewnętrzną niezależność.

Ekranizacja Leana uzyskała pięć Oskarów (za najlepszą muzykę, zdjęcia, scenariusz-adaptację, scenografię i kostiumy) i była nominowana w kilku innych kategoriach do tej nagrody (najlepszy film, reżyser, dźwięk, aktor drugoplanowy – Tom Courtenay). Zarówno film, jak też wykonawcy otrzymali wiele innych znaczących nagród i nominacji do nich: Złote Globy, Złota Palma, Złoty Ekran.

Prezentacji filmu w Internecie towarzyszy propozycja skierowana do widzów, by dzielili się swoimi uwagami: „Zostań autorem tej strony”. Można proponować poprawki, coś usunąć, coś dodać, np. opis, opinię, rolę, plakat, nagrodę, zdjęcie, ciekawostkę itp., a więc współtworzyć stronę poświęconą filmowi. I rzeczywiście znajdujemy mnóstwo wpisów. W dziale *Dyskusja* zamieszczono dużą ilość zwięzłych wypowiedzi odbiorców, przeważnie bardzo pochlebnych opinii. Oto jeden z wpisów sygnowany ross_fw z 14.10.2013 r.:

Doktor Żywago, to jeden z nielicznych przykładów piękna kina w jego ekstazy wręcz formie. Przystojny Omar Sharif, Julia Christie tak zachwycająca, że nie sposób oderwać wzroku.

Zupełną rzadkość przedstawia krytyczny wpis z 24.09.2011 podpisany Vigilata: „Hollywódzka opera mydlana. Bohater nawet po tygodniu jazdy w towarowym wagonie włosy ma czyste i puszyste”. Ta opinia wywołała żywą polemikę. Rozpoczął ją krótki wpis Ulisseski z 9.12.2011 r., „Bzdury”. Autor negatywnej opinii kilkakrotnie zabierał głos broniąc swego krytycznego stanowiska. To z kolei budziło sprzeciw innych widzów.

Jeden z autorów stwierdza, że film reżyserowany przez Leana jest tylko luźno oparty na słynnej powieści. Ta wypowiedź wywołała również szereg polemicznych odpowiedzi, entuzjastycznie oceniających film:

Nie wiem, dlaczego piszesz, że film był luźno oparty na powieści Pasternaka. Widziałem film wiele razy i czytałem książkę. Film jest wierną adaptacją powieści i równie wzruszający (jeya 2012).

Lub inna wypowiedź też stosunkowo nowa:

Wielki film, pięknie wyreżyserowany i zagrany. Znakomita obsada. Cudowna, poruszająca ścieżka dźwiękowa. Złóż to razem i twoje serce pęka (linoliff1).

Czasem wypowiedzi dotyczą jakichś szczegółów, np. postaci lub nawet konkretnych scen:

Wielki film, Lean jest najlepszy. Julie Christie była najpiękniejszą kobietą świata w czasie kręcenia filmu i jedną z najpiękniejszych aktorek w ogóle. Miłosne spojrzenie jest trudne do sfilmowania. Sposób, w jaki patrzy na Żywago w bibliotece, to jest to. Poczulałam gęsią skórę (winnross).

To charakterystyczne przykłady wybrane z ogromnej ilości opinii zamieszczanych w Internecie przez widzów. Warto zauważyć, że są to wpisy z ostatnich lat. To dowodzi, że film ciągle budzi zainteresowanie, refleksje i emocje widzów.

Inną formą aktywności odbiorców są krótkie, kilkuminutowe wideofilmy zamieszczane w Internecie, np. w portalach Wikipedia, Google Video lub You Tube. Są to najczęściej fragmenty filmu, które szczególnie urzekły widzów, sceny, postacie bohaterów, np. Lary. Często opatrzone są pochlebnymi komentarzami i opiniami („śliczne”, „wielkie” itp.). Przy każdym wideoklipie zamieszczona jest informacja o ilości jego wyświetleń. Liczby są imponujące i zaskakujące, np. 328.000 lub 538.495. Zapewne one z każdym dniem rosną.

Autorzy wpisów chętnie wyłapują różne błędy, potknięcia twórców filmu. Okazuje się np., że gdy brat Jurija, generał Jewgraf Żywago, przyjeżdża do jego domu ma na czapce czerwoną gwiazdę, w następnym ujęciu tego epizodu gwiazda znika. Zauważono, że podczas silnego mrozu przy oddechu bohaterów nie widać pary. Kiedy Rod Steiger, grający rolę Komarowskiego, po raz pierwszy całuje Julie Christie, na jej twarzy widać zaskoczenie, gdyż scenariusz nie przewidywał pocałunku „z języczkiem”. Z niewiadomych powodów nazwisko Gromieko zamieniono na Gromyko. To się powtarza. Albo to jest literówka w Internecie, albo wpływ nazwiska ministra spraw zagranicznych ZSRR Andrieja Gromyki.

Zupełnie nowym środkiem dystrybucji filmu Leana jest kino domowe, czyli płyty DVD. Na portalu Filmopolis.pl znajdujemy następującą informację:

Warner Home Video podało już dane dotyczące jednego z najbardziej oczekiwanych wydań Blue-ray w tym roku. Mowa o rocznicowej edycji *Doktora Żywago* w reżyserii Dawida Leana (minęło 45 lat od premiery). (...) Film na błękitnym dysku ukaże się 4 maja, kosztować będzie 35.99 dolara (tego samego dnia do sklepów trafi też DVD w cenie 24.98 dolara). Materiał na płytach został gruntownie oczyszczony. (...) Dodatkowo mnóstwo materiałów (tzw. bonusów).

Wcześniej była już w sprzedaży płyta DVD wydana w 1998 r. i ponownie w 2007 r. przez firmę Warner Brothers. Wydań filmu na DVD jest szereg, proponowanych przez różnych dystrybutorów i w zależności od tego są różne ceny i warunki sprzedaży (zarówno w sklepach, jak też w Internecie).

Obok znanych nam już powtarzających się informacji (obsada, opis, nagrody) znajdujemy szereg dodatkowych, np. czas trwania filmu, dołączono różne interesujące dodatki, materiały. Okazuje się, że istnieje 10 filmów dokumentalnych dotyczących powstawania filmu. Zamieszczono filmografie głównych wykonawców. Na nowej płycie do samego filmu dodano wprowadzenie Omara Sharifa oraz komentarze jego oraz żony reżysera Sandry Lean i Roda Steigera, wywiady dla New York Press z odtwórcami ról głównych bohaterów, Omarem Sharifem i Julie Christie. W rzeczywistości płyta ukazała się z niewielkim poślizgiem 28 maja 2010 r. Wydanie Blu-Ray (kolekcyjne) jest dwupłytowe. Pierwsza płyta zawiera sam film w HD (high definition) oraz dodatki specjalne i komentarze. Na drugiej płycie znajdujemy dokument o produkcji oraz galerię archiwalnych dodatków (wywiady prasowe oraz próby ekranowe z Geraldine Chaplin).

Z Internetu można też zaczerpnąć szereg podstawowych informacji technicznych. Dotyczą one koloru, dźwięku, systemu PAL, języka filmu (angielski, hiszpański), napisów w różnych językach, w tym również w polskim, formatu obrazu (16:9), czasu emisji. Do płyty DVD dołączono także bogato ilustrowaną książeczkę z recenzjami i opiniami o filmie. Informacje o płycie Blue-ray są stosunkowo świeże, gdyż dotyczą maja 2010 r.

W Internecie można obejrzeć zwiastuny filmu z muzyką w tle, różne fragmenty, sceny, postacie z ich krótką charakterystyką. Bardzo interesujący jest krótki zwiastun fabuły, z którego dowiadujemy się, że scenarzysta zmienił sposób narracji i pewne ważne wątki. Koncepcja jego polega na tym, że brat przyrodni Jurija Żywago, generał Jewgraf Żywago, w latach 50. spotyka Tonię Komarowską, którą uważa za swą bratanicę i opowiada jej historię miłosną jej przypuszczalnych rodziców. Narracja jest pierwszoosobowa. W powieści wygląda to inaczej. Poważna zmiana polega też na okolicznościach poznania się bohaterów. Według scenariusza Lara usiłuje popełnić samobójstwo połykając jodynę, w ciężkim stanie trafia do szpitala, w którym pracuje młody doktor Żywago.

W Polsce można nabyć płyty DVD z polskim lektorem i napisami oraz dodatkami. Opisy dotyczą streszczenia fabuły, opinii o grze aktorów oraz oceny ścieżki dźwiękowej. Podsumowująca opinia stwierdza, że film jest perłą kina światowego. Płycie DVD towarzyszy płyta CD ze ścieżką dźwiękową (muzyka Maurice'a Jarre'a). Można ją kupić, np. na Allegro. Inna płyta (Sony BMG) pojawiła się w sklepie internetowym KDC. Na portalu Filmmusic.pl – Serwis muzyki filmowej znajdujemy dość szczegółową analizę i ocenę partytury. Uwagi krytyczne dotyczą nie samej muzyki, lecz jej wykonania. Podkreśla się związek muzyki z obra-

zem. Zdaniem recenzenta jest to jedna z najlepszych ścieżek dźwiękowych filmów w XX wieku.

Na szczególną uwagę zdaniem wielu krytyków i odbiorców zasługują walce, najlepszym jest „Walc Świątecznych”. Inne interesujące motywy to: „Tonia wita Jurija”, „Jurij słucha dźwięku wodospadu”. Ale w filmie dominuje muzyczny temat Lary. Istnieją dwa wydania tej ścieżki dźwiękowej. Wcześniejsze 36 minutowe i późniejsze, połączone z 30 rocznicą filmu, ponad dwukrotnie dłuższe, w nowej aranżacji. Poszczególne motywy ścieżki dźwiękowej można posłuchać w Internecie po zalogowaniu się.

W Internecie znajdujemy szereg informacji o wykonywaniu muzyki Jarre’a z filmu *Doktor Żywago* przez różnych znanych artystów, takich jak: Placido Domingo, Elvis Presley, Mireille Mathieu, Jean-Michel Jarre (syn kompozytora) i Aleksiej Sułłow. Najpopularniejszym motywem muzycznym z filmu jest pieśń Lary. Franck Pourcel zamieścił „La chanson de Lara” na swojej płycie „All Time Greatest Hits” („Największe hity wszech czasów”). Fragmenty ścieżki dźwiękowej filmu włączano również do programu ważnych imprez muzycznych, np. podczas inauguracji I Festiwalu Muzyki Filmowej w Sali Filharmonii w Krakowie, w dniu 29 maja 2008 r. z udziałem Orkiestry Sinfonietta Cracovia (Miastomania Muzyki.pl).

Przez wiele dziesięcioleci film *Leana* był jedyną bardzo cenioną i popularną ekranizacją powieści Pasternaka. Jednak dla filmowców i twórców teatralnych jest ona ciągle atrakcyjnym materiałem. Zainteresowanie nią zdaje się nawet wzrastać w ostatnim czasie. Na portalach Film Web oraz Wikipedia można znaleźć podstawowe informacje o wyprodukowanym w 2002 roku dwuczęściowym włoskim filmie telewizyjnym *Doktor Żywago* (nazywanym też mini serialem). Pierwszy odcinek kończy się powrotem Jurija do Moskwy, a Lary do Juriatina. Znajdujemy też inne ważne informacje: reżyser – Giacomo Campiotti, scenariusz – Andrew Davis, zdjęcia – Blanco Giurato, muzyka – Ludovico Einaudi, czas trwania – 2 godz. 25 minut; data premiery – 24.11.2002 r. Podano pełną obsadę (60 osób). Główne rolę zagraли Keira Knightley (Lara), Hans Matheson (Żywago) i Sam Neill (Komarowski). Na innym portalu można uzyskać informacje o ich osiągnięciach, granych rolach, wyróżnieniach. Keira Knightley miała 17 lat (urodzona w 1985 r.), a więc na początku fabuły była niemal rówieśniczką powieściowej bohaterki. Była wschodzącą gwiazdą kina brytyjskiego i obecnie ma w dorobku wiele ważnych ról filmowych, m.in. tytułowej w filmie angielskim *Anna Karenina* (2013 r.). W ocenie jej roli Lary spotykamy krańcowo emocjonalne i sprzeczne opinie. Później z powodzeniem zagrała w wielu głośnych filmach (m.in. *Piraci z Karaibów*, *Duma i uprzedzenie*). W portalu zamieszczono galerię (428) jej zdjęć z różnych filmów. Hans Matheson zwrócił na siebie uwagę ważną rolą w filmie *Nędznicy*.

Opinie o samym filmie zarówno krytyków, jak też widzów są w sumie pozytywne, czasem nawet entuzjastyczne, np.: „Do mnie przemawia”, „Wielkie wzru-

szające kino”, „Piękny film”. Jednak trafiają się również krytyczne, np., że film nie dorównuje powieści lub że wersja Leana była lepsza lub nawet tak negatywne jak: „Jedna z większych pomyłek kinematografii”, „Nieporozumienie, Żywago w amerykańskim wykonaniu”, „Obsada beznadziejna”.

W odróżnieniu od filmu Leana scenariusz dokładnie powtarza linię fabularną powieści, przede wszystkim wątek związku głównych bohaterów. Reżyser przyznaje, że nie zmieścił wszystkich wątków. Sceny miłosne są u niego bardziej kontrowersyjne a więc śmiałe, choć seksualność jest ciągle tematem tabu.

Okazuje się, że były kłopoty z pogodą, brakiem śniegu. Zdjęcia rozpoczęto w marcu. Kręcenie w Rosji (choć w tym czasie już możliwe) lub Finlandii było zbyt drogie, w Kanadzie zaś nie było śniegu. Na Słowacji dwa dni wcześniej przeszła burza śnieżna, lecz natychmiast przyszła odwilż, trzeba było skorzystać ze sztucznego śniegu.

Zamieszczono także streszczenie filmu oraz recenzje, ciekawostki. Dowiadujemy się, że aktorzy Joan Gruffud (Żywago) i Andrea Corr (Lara) odrzucili propozycje zagrania tych ważnych ról. W Internecie pokazano 10 różnych plakatów do filmu, w tym polski, rosyjski i chiński. Zdjęcia kręcono w Pradze i na Słowacji. Film był nominowany do nagrody Złotego Satelity w 2004 roku w kategorii najlepszy mini serial. Osobno wydano na płycie CD ścieżkę dźwiękową serialu. Muzykę stworzył włoski kompozytor Einaudi. W Internecie znajdujemy 16 wymienionych z nazwy wątków, podano dokładny czas ich wykonania. Można ich wysłuchać. Jest to stosunkowo nowy zapis, gdyż stronę tę ostatni raz zmodyfikowano 31 marca 2014 roku.

Na innych portalach znajdujemy o nim dodatkowe informacje. W 2006 roku został on skopiowany na płytę DVD. Szczegóły techniczne: dźwięk – Dolby Digital 5.1, format – 16:9, język oryginału – angielski, lektor i napisy – polskie, obsada. Zwraca uwagę fakt, że główne role we włoskim filmie wykonywali angielscy aktorzy, w większości mniej znani niż w filmie Leana. W streszczeniu uwzględniono tylko wątek miłosny Żywago i Lary. Dołączono polskie komentarze, stosunkowo świeże (2007–2009), na ogół pozytywne. Jest też uwaga: „Produkt niedostępny”.

W Wikipedii zamieszczono zwięzłą wzmiankę o tym, że serial był wyświetlany w Anglii w listopadzie 2002 r. w programie ITV oraz w USA w listopadzie 2003 r. w Masterpiece Theatre. Wymieniono nazwiska kilku aktorów (Hans Matheson, Keira Knightley, Sam Neill), ale bez przypisania ich do poszczególnych ról. Na tym samym portalu pojawiła się zapowiedź remeke’u serialu w 2002 r. dla telewizji kablowej. Wymienia się przewidywanych wykonawców ról Żywago (Joseph Fiennes) i Komarowskiego (Jeremy Irons). Nie uściślono, czy miała to być powtórka z Masterpiece Theatre, czy zupełnie nowa wersja. Projektu nie zrealizowano.

Na wielu innych portalach spotykamy przeważnie informacje powtarzające znane już z innych stron internetowych lub mało interesujące. Ale czasem trafiają się cie-

kawostki wnoszące coś nowego do naszej wiedzy. Np. fakt, że portal dotyczący filmu otwierano około 970 tysięcy razy świadczy o ciągłym zainteresowaniu widzów.

W 2006 roku w Mosfilmie powstał oparty na powieści Pasternaka 11 odcinkowy serial telewizyjny. Spotyka się informację, że jest to czwarta ekranizacja powieści jednak bez ich wymieniania. Szeroko zaś znane są tylko trzy. A zatem widocznie liczy się również wersja brazylijska z 1959 roku.

Na portalu internetowym Film Web znajdujemy szereg interesujących wiadomości o rosyjskiej ekranizacji. Ciekawe, że na portalach w innych wersjach językowych o tym serialu prawie nie ma informacji. A zatem jest to podstawowe źródło wiedzy. Inne albo powtarzają najważniejsze wiadomości, albo je tylko w niewielkim stopniu uzupełniają. Najobszerniejsze dodatkowe dane znajdujemy na portalu Wikipedia (w wersji rosyjskiej).

Oto główna strona rosyjskiego portalu Film web: produkcja – Rosja, gatunek – melodramat, premiera – 10 maja 2006 r., DVD – 23 marca 2006 r., reżyser – Aleksandr Proszkin, scenariusz – Jurij Arabow, muzyka – Eduard Artiemiew, czas trwania 500 minut). Do prezentacji dołączono pięć kolorowych plakatów rosyjskich. Ten sam serial w postaci DVD w Kolekcji Kina Rosyjskiego jest w sprzedaży w wersji czteropłytywowej (jest też wersja dwupłytowa). Emisja trwa 416 minut. Przeznaczona dla zagranicy, gdyż dowiadujemy się, że jest anglojęzyczna wersja dźwiękowa oraz polski lektor i napisy. W zależności od firmy sprzedającej ceny są różne. Jest interesująca, a nawet intrygująca ciekawostka. Okazuje się, że gotowy materiał serialu wcześniej skradziono i wydano pirackie DVD, jednak o złej jakości. W obsadzie występują znane nazwiska aktorskie: Jurij Żywago – Oleg Mienszykow (odtwórca głównych ról w głośnych filmach *Spaleni słońcem*, *Cyrulik Syberyjski* i *Jeniec Kaukazu*), Lara – Czułpan Chamatowa (znana z głównej roli żeńskiej w filmie *Goodby Lenin*), Misza Gordon – Kiril Pirogow, Komarowski – Oleg Janowski, Paweł Antipow-Strelnikow – Siergiej Gorobczenko. Są też wymienieni wykonawcy innych, mniej ważnych ról. Czułpan Chamatowa i Oleg Janowski byli nagradzani i wyróżniani. Do informacji dołączono uwagę, że film opowiada historię Rosji w najbardziej burzliwym okresie pierwszej połowy XX wieku z perspektywy Rosjan, a nie Amerykanów, jak w filmie Leana.

Podobnie jak na stronach dotyczących poprzednich ekranizacji znajdujemy mnóstwo różnorodnych dodatkowych informacji. Warto wymienić niektóre najciekawsze: np., że serial można odtwarzać stale online, trzeba tylko zarejestrować się i zalogować. Możemy również oglądać szereg zdjęć (portretów wykonawców i scenek z filmu), wideoklipów (zamieszczanych przez widzów kilkuminutowych fragmentów z podkładem muzycznym). Można je sobie odtwarzać. Dowiadujemy się o historii tworzenia i pokazu serialu, uzyskanych nagrodach i wyróżnieniach w Rosji (m.in. wykonawcy głównych ról), wywiady z niektórymi aktorami, np. z Chamatową i odtwórczynią roli żony Jurija Żywago, Toni, Warwarą Andrie-

jewą, aktorką Moskiewskiego Małego Teatru, która opowiada jak przygotowywała się do roli brzemiennej bohaterki, obserwując zachowanie przyjaciółki w ciąży (ruchy, mimika). Do wywiadu dołączono wiele jej zdjęć w roli Toni, a także jej biografię oraz filmografię. Praktycznie w razie potrzeby możemy znaleźć obszerną wiedzę o wszystkich aktorach i ich filmografię. Dotyczy to również wcześniejszych ekranizacji. Uznaniem cieszy się muzyka Eduarda Artiemiewa. W Internecie zamieszczono poszczególne urywki ze ścieżki dźwiękowej, m.in. pieśni, z podaniem dokładnego czasu trwania wykonania (od 1 do 5 minut). Można ich posłuchać bez konieczności dodatkowego logowania się. Serial doczekał się licznych interesujących, często sprzecznych opinii widzów. Rosyjskie wypowiedzi są przeważnie obszerniejsze niż w innych wersjach językowych. Okazuje się, że niektórzy z odbiorców znają nie tylko powieść, ale także różne ekranizacje. Mogą je zatem porównać. Oto taka wypowiedź:

O nie, kolejna adaptacja, uważam, że nie powinni ekranizować tej książki po raz trzeci, jestem pewna, że będzie to równie wielka porażka, jak wersja z 2002 roku, pierwsza wersja z 65 r. jest najlepsza i uważam, że nie ma sensu robić innych, bo i tak nie będą jej do pięt dorastać (sally 14.)

Przeważają jednak opinie pochlebne:

Chciałem zauważyć, że jest to wersja rosyjska, nakręcona przez Rosjan, z rosyjskimi aktorami. Któż lepiej odda duszę, nastrój tej książki niż sami Rosjanie (Dzejkob).

Przekonanie, że powieść Pasternaka powinni ekranizować Rosjanie powtarza się:

Ze wszystkich ekranizacji ta jest zdecydowanie najlepsza, moim zdaniem adaptacje literatury rosyjskiej udają się tylko Rosjanom, zachowują ten specyficzny klimat i duchowość – to, co w tej literaturze jest najpiękniejsze. Produkcje zachodnie, zwłaszcza amerykańskie, choć widowiskowe, są po prostu płytkie, tak jakby nie na temat. Ta wersja jest dość długa (11 odcinków), ale nie mogłam się od niej oderwać, obejrzałam ją jednym rzutem. A gra Mienszykowa po prostu rewelacyjna. Omar Sharif niech się schowa!!! (ruczek 30).

Ta ocena zasługuje na uwagę. Rosyjska wersja z samego założenia ma przewagę nad innymi ze względu na swą narodową specyfikę. Twórcy mogli kręcić w autentycznych, a nie sztucznych plenerach (Moskwa, Ural, oryginalna rosyjska przyroda). Uroda aktorów też lepiej pasowała do wyglądu zewnętrznego bohaterów powieści. Długość emisji serialu pozwalała na uwzględnienie szerszych aspektów treści utworu, bogatszej problematyki, większej ilości wątków. A zatem można

założyć, że jest ona bliższa i wierniejsza powieści Pasternaka. Jednak także ona nie wyczerpuje całej złożoności i bogactwa tematycznego, ideowego i psychologicznego utworu. Nieprzypadkowo w czołówce filmu twórcy uprzedzają, że scenariusz powstał na motywach (a więc nie na fabule) powieści *Doktor Żywago*. Film Leana, już choćby ze względu na swą objętość musiał pomijać szereg tematów, upraszczać fabułę, zawężając ją do linii fabularnej Żywago i Lary, czyli wątku miłosnego, najbardziej atrakcyjnego dla widza. To była oczywista strata dla powieści i dla odbiorcy. Omar Sharif, niezależnie od swojego talentu aktorskiego i urody nie nadawał się do roli Żywago, był zaprzeczeniem osobowości i wyglądu zewnętrznego tytułowego bohatera.

Lecz niezależnie od krytycznych ocen i możliwych zastrzeżeń fakt istnienia różnych filmowych adaptacji powieści można uznać za wartościowy dla jej odbioru. Każda z ekranizacji mogła trafić do innego (nawet w sensie geograficznym) kręgu odbiorców. Zachodni film i serial tylko w ograniczonym zakresie dociera do Rosjan, natomiast serial rosyjski jest w zasadzie adresowany do krajowych widzów. Ale każda z tych ekranizacji zapoznaje odbiorców z podstawową problematyką powieści i może zachęcić do lektury książki.

Ekranizacje fabuły nie wyczerpują bogatych i różnorodnych możliwości docierania powieści do odbiorców, nie tylko w postaci lektury. W bliskim lub bardziej luźnym związku z treścią i tekstem utworu, z postaciami jego bohaterów pozostają różne inne adaptacje, o których również dowiadujemy się z Internetu³.

Najoryginalniejszą i najciekawszą inicjatywą wykorzystania powieści był powstały w 2010 roku pełnometrażowy film muzyczny *Madam Żywago*. Prawie jednocześnie został utrwalony na DVD w rosyjskiej i francuskiej wersji językowej. Inicjatorką była urodzona w 1970 roku belgijsko-francusko-kanadyjska śpiewaczka, Lara Fabian. Śpiewa również po rosyjsku. Imię dała jej matka urzeczona bohaterką po obejrzeniu filmu Leana. Film składa się z 12 nowel. Tytułową rolę gra sama Lara Fabian, która po raz pierwszy wystąpiła w roli aktorki. Ona również napisała teksty piosenki w różnych językach (hiszpański, francuski, angielski, rosyjski).

Muzykę napisał i został producentem Rosjanin Igor Krutoj, natomiast reżyserem jest Ukrainiec Alan Badajew. Już po zakończeniu prac Lara Fabian pokłóciła się z Badajewem i odmówiła zgody na wyświetlanie filmu. Przyczyna nie jest znana. Aktorka na Facebooku (25.04.2012) stwierdziła tylko, że nie znaleźli wspólnego języka. Dzień później reżyser poinformował, że chce odkupić film i pokazać go bezpłatnie w Internecie. Materiał filmu został z dużym powodzeniem wykorzystany w koncertach w Moskwie (na Kremlu), Petersburgu i Kijowie.

³ Z. Zbyrowski, *Multimedialny odbiór powieści Borysa Pasternaka „Doktor Żywago”*, [w:] *Studia i Szkice Slawistyczne*. XII, Opole 2013, s. 83–90.

Na uwagę zasługuje 85-minutowy dokumentalny film biograficzny o Oldze Iwinskiej, z jej aktywnym udziałem, pt. *Lara – moje życie z Borysem Pasternakiem* (*Lara – meine Jahre mit Borys Pasternak*), powstały w Niemczech w 1994 roku. Twórcą filmu był słowacki reżyser i scenarzysta Juraj Herz. Autor śledzi zagaśnięte ścieżki ich miłosnej historii. Wykorzystuje szereg niedostępnych wcześniej materiałów archiwalnych. Iwinska należała do kobiet, które nie bez pewnych podstaw uważały się za prototyp głównej bohaterki *Doktora Żywago*. Między innymi twierdzi ona, że *Doktor Żywago* był przyczyną jej aresztowania. Bohaterka filmu zmarła rok później. W Internecie znajdujemy informację opublikowaną w „New York Timesie” 27.11.1979 r. o liście z dnia 10.03.1961 r. Iwinskiej z obozu do Nikity Chruszczowa. Prosi w nim o zwolnienie i pisze, że współpracowała z władzami, by zmusić Pasternaka do milczenia, że utrudniała mu spotkania z cudzoziemcami i publikacje na Zachodzie. Było to już po śmierci pisarza, więc nie mógł się ustosunkować. Natomiast wypowiadała się rodzina Iwinskiej, okazując zrozumienie i syn Pasternaka, potępiając ją.

Z różnych portali dowiadujemy się, że wielkim powodzeniem u odbiorców cieszył się powstały w 2011 roku w Australii *Doctor Zhivago – A New Musical* produkcji Lyric Theatre w Sydney. Twórczynią muzyki była Lucy Simon. Szczegółowe informacje o kompozytorce też można znaleźć w Internecie. Przedstawienie było grane przy dużym zainteresowaniu widzów kolejno w Sydney, Melbourne i Brisbane. Na portalu Wikipedia.org znajdujemy szereg dodatkowych informacji. Wymienieni są wszyscy wykonawcy, raczej nam nieznani. Przedstawienie składało się z dwóch aktów. Wymieniono poszczególne sceny i wykonawców (solistów i zespoły). Krytycy i widzowie wypowiadali się bardzo pochlebnie. Spektakl uzyskał szereg nagród i nominacji. Na portalu You Tube zamieszczono dużą ilość wideoklipów.

Zupełną nowością w recepcji utworu są audiobooki, czyli nagrania na płytach, do słuchania. Znane są dwa nagrania amerykańskie. Istnieje również aż sześć rosyjskich audioknig. Okazuje się, że powieść Pasternaka zachęca do podejmowania innych prób jej adaptacji. 30 grudnia 2006 r. w Permi miała miejsce premiera musicalu *Doktor Żywago*. Natomiast Teatr Wielki w Moskwie zapowiadał wystawienie opery *Doktor Żywago*. Niestety w Internecie znajdujemy tylko skąpe informacje dotyczące tych inicjatyw artystycznych.

Filmowa recepcja *Doktora Żywago*, utworu niewątpliwie znajdującego się w centrum uwagi twórców i odbiorców, nie wyczerpuje całego bogactwa wiedzy o wszechstronnym odbiorze powieści Pasternaka. Poza nośnikami informacji dotyczącej różnych fragmentów jego twórczości znajdujemy filmy biograficzne, bogatą i różnorodną ikonografię (zdjęcia, obrazy, znaczki pocztowe, plakaty), a także wystawy, audycje radiowe, inscenizacje telewizyjne oraz wideoklipy. Ten różnorodny i interesujący materiał może być przedmiotem osobnej analizy i oceny.